

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ МАЪМУРИЙ-ХУДУДДАГИ КРИМИНОГЕН ВАЗИЯТГА САЛБИЙ ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР, САБАБ ВА ШАРТ-ШАРОИТЛАРНИ АНИҚЛАШДА МАҲАЛЛА ЕТТИЛИГИ БИЛАН ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МЕХОНИЗИМЛАРИ

Норбутаев Эркин Хурозович

Ўзбекистон Республика ИИВ Академияси профессори в.б.

Баҳромов Сухроб Акмал ўғли

Ўзбекистон Республика ИИВ Академияси курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17748572>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-noyabr 2025 yil

Ma'qullandi: 24-noyabr 2025 yil

Nashr qilindi: 28-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

профилактика инспектори,
маҳалла еттилки,
криминоген вазият, хавф
омиллари, профилактика
механизми, ҳамкорлик,
жамоат хавфсизлиги,
таҳлил.

ABSTRACT

Ушбу мақолада профилактика инспекторининг маъмурий-худуддаги криминоген вазиятга салбий таъсир этувчи омиллар, сабаб ва шарт-шароитларни аниқлашда маҳалла еттилки билан ҳамкорлигини такомиллаштириш механизми таҳлил қилинган. Мақолада криминоген омилларни илдиз босқичида аниқлаш, хавф гуруҳларини рўйхатга олиш, жиноятчилик тенденцияларини прогноз қилиш, ижтимоий муаммоларни барвақт бартараф этишда маҳалла еттилки ва профилактика инспектори ўртасидаги ўзаро алоқаларнинг аҳамияти ёритилган. Шунингдек, ахборот-таҳлил жараёнларини такомиллаштириш, электрон мониторинг тизимларини жорий этиш, маҳалла фаоллари билан ҳамкорликни институционал асосда мустаҳкамлаш бўйича амалий таклифлар берилди. Тадқиқот натижалари маҳалла даражасида криминоген вазиятни барқарорлаштириш ва профилактика самарадорлигини оширишга қаратилган.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жиноятчиликка қарши курашиш ва аҳоли хавфсизлигини таъминлашда маҳалла институтининг роли тобора ортиб бормоқда. Маҳалла жамиятнинг энг кичик, бироқ энг самарали ижтимоий бошқарув бўғини сифатида фуқароларнинг муаммоларини яхши билади, уларнинг турмуш тарзи, оилавий шароити, ижтимоий муносабатлари ҳақида энг яқин манба ҳисобланади. Шу боис профилактика инспектори ўз фаолиятини маҳалла еттилки билан яқин ҳамкорликда ташкил этиши зарур.

Маъмурий-худуддаги криминоген вазиятга салбий таъсир этувчи омиллар кўп қиррали бўлиб, улар иқтисодий, ижтимоий, психологик, мафкуравий ва оилавий муаммолар билан боғлиқ ҳолда намоён бўлади. Масалан, ишсизлик, қаровсизлик,

назоратсиз ёшлар, ижтимоий ҳимоясиз қатламлар, оилавий низолар, алкоголь ва гиёҳвандликка мойиллик, интернетдаги зарарли таъсирлар – буларнинг барчаси жиноятчиликнинг пайдо бўлиш сабаб ва шарт-шароитларини кучайтирувчи омиллар ҳисобланади. Ана шу омилларни барвақт аниқлаш ва уларни бартараф этишда профилактика инспектори ва маҳалла еттиликнинг ўзаро ҳамкорлиги ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда тинчлик-осойишталикни таъминлашнинг мутлақо янги тизими яратилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон Фармони билан тасдиқланган «Ўзбекистон — 2030» стратегияси ва 2025 йил 18 августдаги ПҚ-253-сонли Қарорида белгиланганидек, 2025 йилда республика маҳаллаларида «Ҳар бир маҳаллада ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш» устувор вазифа этиб қўйилди [1]. Ушбу ҳужжатларда алоҳида таъкидланганидек, криминоген вазиятга салбий таъсир этувчи омилларни энг илк босқичда аниқлаш ва бартараф этишда маҳалла еттилик билан профилактика инспекторининг ҳамкорлиги марказий ўрин тутди. Бироқ амалиёт шуни кўрсатадики, 2025 йил биринчи ярим йиллигида маҳаллалардаги криминоген омилларнинг 62 %и жиноят содир бўлгандан кейингина маълум бўлган, бу эса маҳалла еттилик ва профилактика инспектори ўртасидаги ҳамкорликнинг ҳали тўлиқ механизмлашмаганидан далолат беради [2].

Маҳалла еттилик тизимининг криминоген омилларни аниқлашдаги имконияти беқиёс. Маҳалла раиси, хотин-қизлар фаоли, ёшлар етакчиси, фахрийлар, маърифатчи ва профилактика инспекторидан иборат еттилик кундалик ҳаётда оилавий низолар, ишсизлик, мактабга келмаслик, гиёҳвандликка мойиллик, миграциядан қайтганларнинг мослашув муаммолари каби омилларни энг биринчи бўлиб билишади. Бироқ бу маълумотларнинг профилактика инспекторига ўз вақтида, тўлиқ ва тизимли равишда етиб бориши учун механизмлар етишмайди. ПҚ-253-сон Қарорда белгиланган вазифаларни амалга ошириш мақсадида қуйидаги такомиллаштириш механизмларини жорий этиш зарур.

Биринчи механизм – маҳалла еттилик ва профилактика инспектори ўртасида доимий, тизимли ва рақамлаштирилган маълумот алмашинувини йўлга қўйишдир. 2025 йилда барча маҳаллаларда «E-ijtimoiy profilaktika» ахборот тизимига маҳалла раиси ва еттилик аъзоларининг шахсий кабинетларини улаш лозим. Бу тизим орқали маҳалла раиси ёки хотин-қизлар фаоли оилавий низо, ёшлар етакчиси мактабга келмаётган ўқувчи, фахрийлар эса гиёҳвандликка шубҳа қилинган шахс ҳақида дарҳол хабар юбора олади. Хабар тушган заҳоти тизим автоматик равишда профилактика инспекторига, туман ИИБ профилактика бўлимига ва маҳалла ҳуқуқ-тартибот масканига (агар мавжуд бўлса) етиб боради. Тошкент шаҳрининг Яшнобод туманида 2024 йилда синов тариқасида жорий этилган «Маҳалла-Инспектор» мобил иловаси» шуни кўрсатдики, рақамли платформа орқали криминоген омиллар 3,4 марта тезроқ аниқланган ва профилактика чоралари 78 % ҳолатларда жиноят содир бўлишидан олдин амалга оширилган [3].

Иккинчи механизм – маҳалла еттилик аъзоларининг ҳар бирига криминоген омилларни аниқлаш бўйича аниқ, ўлчанадиган масъулият юклашдир. ПҚ-253-сон Қарорда таъкидланганидек, 2025 йилда маҳаллада ёшлар, аёллар, ишсизлар ва оила-

турмуш муносабатлари билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасида еттиликнинг ҳар бир вакилига аниқ KPI (самарадорлик кўрсаткичлари) белгиланиши керак. Масалан:

- Ёшлар етакчиси – мактаб ёшидаги болаларнинг кечаси кўчада юриши, интернет қарамлиги, ножўя гуруҳларга қўшилишини аниқлаш учун жавобгар;

- Хотин-қизлар фаоли – оилавий зўравонлик, эрта турмуш, қайнона-келин низоларини илк белгиларида хабар қилиш учун масъул;

- Фахрийлар – гиёҳвандлик, спиртли ичимликларга ружу қўйиш, қимор ўйинларига мойиллик белгиларини кузатиш;

- Маърифатчи – маҳалладаги диний экстремистик оқимларга мойиллик, радикал ғоялар тарқалишини аниқлаш. Бу масъулиятлар маҳалла раиси томонидан ҳар чоракда баҳоланиб, профилактика инспектори томонидан тасдиқланиши ва туман ИИБга ҳисобот тақдим этилиши керак. Самарқанд вилоятининг Паст Дарғом туманида 2025 йилда жорий этилган “Еттилик KPI” тизими натижасида оилавий зўравонлик билан боғлиқ жиноятлар 44 % га камайган [4].

Учинчи механизм – маҳалла еттилик ва профилактика инспекторининг биргаликдаги “Микроҳудудий профилактика гуруҳи”ни ташкил қилишдир. ПҚ-253-сон Қарорнинг 6-бандида кўрсатилганидек, криминоген вазияти оғир маҳаллаларда 3–5 та маҳаллани бирлаштирган ҳолда “Маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани” ташкил этилмоқда. Ушбу маскан доирасида профилактика инспектори раҳбарлигида маҳалла раиси, ёшлар етакчиси, хотин-қизлар фаоли ва фахрийлардан иборат доимий фаолият юритувчи гуруҳ ташкил қилинади. Гуруҳ ҳар ҳафта жума куни маҳалла фуқаролар йиғини биносида учрашиб, криминоген омиллар рўйхатини (ишсизлик, қарздорлик, оилавий низо, гиёҳвандлик, мактабга келмаслик, миграциядан қайтганларнинг мослашув муаммолари) муҳокама қилади ва ҳар бир омил бўйича манзилли чора-тадбирлар белгилайди. Қашқадарё вилоятининг Китоб туманида 2025 йилда синов тариқасида йўлга қўйилган “Маҳалла гуруҳи” натижасида 28 та маҳаллада жиноятчилик 51 % га камайган [5].

Тўртинчи механизм – маҳалла еттилик аъзоларини моддий ва маънавий рағбатлантириш тизимини жорий этишдир. Агар маҳалла фаоли криминоген омилни ўз вақтида аниқлаб, жиноятнинг олди олинса, унга моддий мукофот (50–100 фоиз ойлик маош миқдорида) ва “Фахрий маҳалла фаоли” кўкрак нишони берилиши керак. 2025 йилда Фарғона вилоятида жорий этилган “Энг фаол маҳалла фаоли” танлови натижасида 1 240 нафар фаол рағбатлантирилди ва улар томонидан 3 800 та криминоген омил аниқланди, бу 2024 йилга нисбатан 2,7 марта кўп [6].

Бешинчи механизм – маҳалла еттилик ва профилактика инспектори ўртасида илмий асосланган ўқув-семинарларни мунтазам ўтказишдир. ИИБ Академияси ва Жамоат хавфсизлиги университети томонидан 2025 йилда барча профилактика инспекторлари ва маҳалла раислари учун “Криминоген омилларни эрта аниқлаш” махсус модулли ўқув дастури ишлаб чиқилиб, йил давомида 28 000 нафар еттилик аъзоси қамраб олинди. Ўқувларда хорижий тажриба (Япониянинг Chōnaikai, Британиянинг Ward Panel, АҚШнинг Community Intervention Team) ўрганилиб, Ўзбекистон шароитига мослаштирилди [7].

Олтинчи механизм – криминоген вазияти оғир маҳаллаларда “Маҳалла-полиция-жамоатчилик” уч томонлама шартномасини имзолашдир. Ушбу шартномада профилактика инспектори, маҳалла раиси ва туман ҳокимияти вакили криминоген омилларни аниқлаш, уларни бартараф этиш ва натижалар учун ўзаро жавобгарликни белгилайди. Бухоро вилоятининг Ғиждувон туманида 2025 йилда имзоланган 42 та шартнома натижасида маҳаллалардагина эмас, бутун туманда жиноятчилик 39 % га камайган [8].

Еттинчи механизм – маҳалла еттилик фаолиятининг очиқ ва шаффоф баҳолаш тизимини йўлга қўйишдир. Ҳар чоракда туман ИИБ профилактика бўлими маҳалла еттилик фаолиятини 10 баллик шкала бўйича баҳолайди (криминоген омилларни аниқлаш тезлиги, чораларнинг самарадорлиги, аҳоли мурожаатларига жавоб бериш). Баҳо 7 балдан паст бўлса, маҳалла раиси ва профилактика инспекторига интизомий чора кўрилади. Тошкент вилоятининг Зангиота туманида 2025 йилда жорий этилган ушбу тизим натижасида 86 % маҳаллаларда криминоген омиллар 80 % га олдин аниқланди [9].

Хулоса қилиб айтганда, юқоридаги етти механизмни 2025–2026 йилларда тўлиқ жорий этиш орқали Ўзбекистонда маҳалла еттилик ва профилактика инспектори ҳамкорлигини тубдан янги босқичга кўтариш мумкин. Бу эса ПҚ-253-сон Қарорда белгиланган мақсадли кўрсаткичлар – жиноятчиликни 2030 йилга 50 % га камайтириш, аҳолида шахсий хавфсизлик ҳиссини 90 % га етказишни таъминлайди. Маҳалла еттилик – бу Ўзбекистоннинг миллий хавфсизлик тизимининг энг муҳим буғинидир, уни замонавий механизмлар билан қуроллантириш эса мамлакатни дунёдаги энг хавфсиз давлатлар қаторига олиб чиқади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 18 августдаги ПҚ-253-сонли Қарори // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 20.08.2025.
2. Ўзбекистон Республикаси ИИБ. 2025 йил I ярим йиллик криминоген вазият таҳлили. – Тошкент, 2025.
3. Тошкент шаҳар ИИББ. “Маҳалла-Инспектор” иловаси синов натижалари. – Тошкент, 2025.
4. Самарқанд вилояти ИИБ. 2025 йил Еттилик КРІ тажрибаси. – Самарқанд, 2025.
5. Қашқадарё вилояти ИИБ. Маҳалла ҳуқуқ-тартибот масканлари фаолияти таҳлили. – Қарши, 2025.
6. Фарғона вилояти ҳокимлиги. “Энг фаол маҳалла фаоли” танлови яқунлари. – Фарғона, 2025.
7. ИИБ Академияси. 2025 йил ўқув дастурлари таҳлили. – Тошкент, 2025.
8. Бухоро вилояти ИИБ. Уч томонлама шартномалар натижалари. – Бухоро, 2025.
9. Тошкент вилояти ИИБ. Маҳалла еттилик фаолиятини баҳаллаб баҳолаш тизими. – Нурафшон, 2025.